

It's the economy, stupid! Een vergelijkende blik op *men* en *man*

Fred Weerman*

(Te verschijnen in M. Hüning (red.) 2006. *Nederlands tussen Duits en Engels*. Leiden: SNL)

Abstract

Van Haeringen (1956) observes that Dutch is in between English and German, in particular with respect to its inflectional morphology. Interestingly, the inflectional systems of all these languages were richer and more similar in earlier stages. In other words, the speed of deflection is different among the West Germanic languages, English being relatively progressive, German relatively conservative and Dutch indeed taking an in-between position. In this paper it is argued that the process of deflection is reducible to factors that undermine the relation of language-learning children with frequent and consistent positive evidence (namely language contact, child L2 and adult L2 acquisition). It is argued that the scale of language contact that affected the languages involved patterns with the scale of deflection. English is affected relatively strongly whereas (standard) German developed relatively isolated. It is suggested that this is ultimately reducible to purely geographical factors. In this perspective it is no coincidence that Dutch is also geographically in between English and German.

This state of affairs offers an interesting research strategy. If a pattern for some particular fact, which at first sight is not at all related to inflection, shows up where Dutch is in between English and German, there is good reason to see if this fact could not be related to deflection (ultimately reducible to language contact). This strategy is applied to the phenomenon of arbitrary reference. It is shown that the Dutch arbitrary pronoun *men* is on the decline, whereas its German counterpart *man* is still very productive and the English cognate *man/men* disappeared in the fifteenth century. It turns out that an account of these facts in terms of deflection is indeed successful, in accordance with the strategy suggested.

1. Introductie

In zijn afscheidscollege in 1962 schetst Van Haeringen zijn carrière (zie Van Haeringen 1979). Hij begint in 1910 aan de studie 'in de nederlandse letteren', loopt o.a. college bij Uhlenbeck en vooral bij Van Wijk, en krijgt een gedegen opleiding als 'germanist' om na het voltooien van zijn dissertatie aangesteld te worden als leraar. Voor deze generatie linguïsten een normale gang van zaken, al zal het vak dat hij als leraar vooral diende te geven, en dat hij aanduidt met 'economische aardrijkskunde', minder standaard zijn geweest. Zelf was hij er, zo mogen we uit zijn woorden opmaken, ook niet echt gelukkig mee. Dat 'economische aardrijkskunde' en historische taalkunde een rol spelen in Van Haeringens voorgeschiedenis blijkt niet direct in zijn beroemd geworden essay *Nederlands tussen Duits en Engels* uit 1956. Voor wat betreft de 'economische aardrijkskunde' is dat ook niet onverwacht. En hoewel Van Haeringen nauwelijks historische feiten bespreekt in de genoemde publicatie, blijkt wel regelmatig dat hij deze er heeft bij gedacht. In dit artikel zal ik betogen dat als wij nu, vijftig jaar later, betekenis willen geven aan de observatie dat het Nederlands tussen het Duits en het Engels zit, wij er naast historische taalkunde ook 'economische aardrijkskunde' bij moeten denken. Met deze toevoeging, zo zal ik aan een *case study* laten zien, resulteert de aanpak van Van Haeringen in een heuristiek die ook de taalkunde van nu wat te bieden heeft.

De conclusie die Van Haeringen in 1956 op basis van een puur synchrone vergelijking bereikt – los dus van historische taalkunde en 'economische aardrijkskunde' – luidt in zijn eigen woorden als volgt (p. 97):

De vergelijking van de drie westgermaanse cultuurtalen heeft ons laten zien dat het Nederlands

---

* ACLC/Nederlandse taalkunde, Universiteit van Amsterdam, Spuistraat 134, 1012 VB Amsterdam. E-mail: weerman@uva.nl. Ik dank Suzanne Aalberse, Jan Don, anonieme beoordelaars en de redactie voor commentaar op een eerdere versie. Robert Cloutier, Robert Cirillo, Ger de Haan en Maren Pannemann dank ik voor enige aanvullende discussies.

in wat het algemeen spraakgebruik bij uitstek verstaat onder de ‘grammatica’, de morfologie, het midden houdt tussen het Engels en het Duits, en op sommige punten over het midden staat naar de kant van het Engels.

Standaardvoorbeelden hebben betrekking op het inflectionele systeem van de drie talen in kwestie. Waar Engelse werkwoorden bijvoorbeeld geen congruentie tussen subject en persoonsvorm laten zien op de curieuze *s*-uitgang na voor de derde persoon enkelvoud tegenwoordige tijd, is het Duitse systeem tamelijk rijk met vijf verschillende uitgangen, en zit het Nederlands er met drie uitgangen inderdaad tussenin. Engelse attributieve adjectiva hebben geen uitgangen, het Nederlands heeft de *sjwa*, het Duits heeft een complexer systeem, mede doordat er nog een systeem van naamvallen bestaat. Het Duits kent drie soorten nomina (mannelijk, vrouwelijk, onzijdig), het Nederlands twee en het Engels heeft slechts één genus, et cetera. In een schema kan de situatie weergegeven worden als in (1):

(1) Nederlands tussen Duitse en Engelse inflectie

Engels	Nederlands	Duits
–	±	+

De vraag luidt uiteraard: waarom is het zo en niet anders? Om deze vraag te beantwoorden hebben we tenminste twee extra, door Van Haeringen niet besproken dimensies nodig: de historische taalkunde en de ‘economische aardrijkskunde’. Om te beginnen met de eerste, natuurlijk wist Van Haeringen dat in al deze gevallen er vroeger, dat wil zegen in eerdere stadia van deze talen, sprake was een (aanzienlijk) rijkere inflectie. Als we aan (1) deze historische dimensie toevoegen krijgen we zoiets als (2) – ik zal dit verder het ‘Van Haeringen-patroon’ noemen.

(2) Het Van Haeringen-patroon

	Engels	Nederlands	Duits
Heden:	–	±	+
Verleden:	+	+	+

Zoals we uit (2) kunnen concluderen, is het tempo van deflexie in de drie talen verschillend. Het proces heeft het snelst gewerkt in het Engels; het Duits lijkt het conservatiefst. Door het schematische gebruik van plussen en minnen blijkt niet dat er in het Duits óók sprake is van deflexie, maar hier gaat het vooral om het relatieve verschil. Helemaal bevredigend is deze verklaring voor de situatie in (1) nog niet. Immers, opnieuw doemt de vraag op: waarom is het zo en niet anders? Had bijvoorbeeld het Engels niet net zo goed het conservatiefst kunnen zijn, het Nederlands de taal met het hoogste tempo in deflexie en het Duits de taal van de middenpositie?

Hier komt inderdaad de ‘economische aardrijkskunde’ om de hoek kijken. Het Nederlands zit natuurlijk niet alleen *taalkundig* tussen het Engels en het Duits in, maar ook *geografisch*. Puur toeval? Ik denk het niet. Meer specifiek zou ik willen suggereren dat het tempo van deflexie afhankelijk is van de mate waarin er in de geschiedenis van deze talen (of preciezer: in de geschiedenis van de wording van de standaardtalen die

we vergelijken) taalcontact heeft plaatsgehad. En de mate van taalcontact is op zijn beurt weer afhankelijk van factoren die we mogen rekenen tot de ‘economische aardrijkskunde’.

Stel dat de redenering klopt dat de mate van deflexie correleert met de mate van taalcontact, dan kan de vergelijking tussen deze drie talen de taalkunde iets bieden dat verder reikt dan een vergelijking van een van deze talen met willekeurige andere talen (het Chinees, het Turks, het Russisch, ...). Immers, als we voor een bepaald taalverschijnsel in de talen in kwestie, ook al heeft dat op het eerste gezicht niets te maken met inflectie, het patroon aantreffen van plussen en minnen in (2) – het Van Haeringen-patroon dus – dan is er een goede reden om te bezien of de verklaring voor het verschijnsel niet gevonden moet worden in het inflectionele systeem (en het omgekeerde geldt natuurlijk ook). Anders gezegd, doet zich een Van Haeringen-patroon voor, dan is er een goede kans dat de wortel van het verschijnsel ligt in deflexie (te herleiden tot taalcontact, te herleiden tot ‘economische aardrijkskunde’). Natuurlijk verlost het voorkomen van zo’n patroon ons niet van het gewone taalkundige handwerk om vervolgens ook los daarvan te laten zien dat een relatie met het inflectionele systeem ook inderdaad overtuigend gelegd kan worden.

Ik zal deze heuristiek in dit artikel toepassen op het weinig besproken en slecht begrepen verschijnsel van arbitraire referentie. Ik zal dat hieronder doen in de paragrafen 3 tot en met 5, gevolgd door een aantal concluderende opmerkingen in paragraaf 6. Maar allereerst zal ik nu (in paragraaf 2) aannemelijk proberen te maken dat de voorgestelde heuristiek, gerelateerd aan de ‘economische aardrijkskunde’, voldoende solide is.

2. Deflexie in het Engels, het Nederland en het Duits

Als we geen idee hebben wat de oorzaak zou zijn van het Van Haeringen-patroon, dan is de heuristische waarde ervan gering. *Waarom* zit het Nederlands tussen het Engels en het Duits? De eerste stap is het inzicht dat het tempo van deflexie in de drie betrokken talen verschilt. In eerdere stadia leken de grammatica’s van deze West-Germaanse talen in veel meer opzichten op elkaar. Ruwweg heeft het Engels de meest dramatische veranderingen ondergaan, en is het Duits het meest constant gebleven. Maar alweer: *waarom* zou dat tempo verschillen?

Dat het antwoord op deze vraag gegeven kan worden door uitsluitend naar interne factoren van deze talen te kijken, kan wel worden uitgesloten. Immers, de interne factoren waren in oorsprong juist in hoge mate exact dezelfde. Het verschil, of in ieder geval de basis van het verschil, kan alleen gemaakt worden door zogenaamde externe factoren. Een tijd lang zijn deze min of meer taboe geweest in de taalkunde, maar die tijd ligt inmiddels achter ons, vooral dankzij de voortgang die geboekt is in verschillende deeldisciplines van de taalkunde. Thomason en Kaufman (1988) en Van Coetsem (1988) schetsen hoe verschillende vormen van taalcontact verantwoordelijk zijn voor taalverandering. Ten eerste het proces dat Thomason en Kaufman ‘borrowing’ noemen, waarbij een taal iets overneemt uit een andere taal. Dit betreft vooral idioom. Het Nederlands van nu neemt bijvoorbeeld geregeld woorden over uit het Engels. De andere vorm van taalcontact noemen Thomason en Kaufman ‘interference through shift’ en deze heeft vooral betrekking op het taalsysteem. Het zal duidelijk zijn dat deze tweede vorm van taalcontact eerder in aanmerking komt dan de eerste als we wat meer van deflexie willen proberen te begrijpen. ‘Interference through shift’ treedt op als tweede taalverwervers op grote schaal een taal proberen te leren maar dat, kenmerkend voor tweede taalverwerving, niet perfect doen. Een voorbeeld is het voor tweede taalverwervers lastige onderscheid tussen *de*-woorden en *het*-woorden in het Nederlands, waar veelal *de*

wordt overgegeneraliseerd, of de inflectie van adjectiva, waarbij *een mooi huis* wordt tot *een mooie huis*.

De rol van taalcontact is bij uitstek bekend van de creolistiek. Welk perspectief hier ook wordt gekozen (zie voor een overzicht Arends et al. 1995), of het nu de rol is van tweedetaalverwervers, de rol van eerste taalverwervers die bij gebrek aan consistente input kiezen voor de ongemarkeerde waarden van UG-parameters, de rol van een oorspronkelijke moedertaal die doorsijpelt, of een combinatie van deze factoren, onomstreden is dat de dramatische veranderingen hier worden getriggerd door taalcontact. Er is geen reden om wat een rol speelt in wat we een creooltaal noemen buiten beschouwing te laten in veranderingen in zogenaamde gewone talen.

Dat gebeurt dan ook niet meer. Kroch en Taylor (1997) bijvoorbeeld bespreken de rol van taalcontact bij het verdwijnen van 'verb second' in het Engels. Boyce Hendriks (1998) betoogt dat niet zozeer de komst van gegoede zuiderlingen bepalend is voor de wording van het Standaardnederlands (van hen werden vooral woorden geleend), maar dat het systeem vooral veranderde door de komst van talrijke arme immigranten naar wat nu de randstad heet. Deze immigranten probeerden zich zo goed en zo kwaad als dat ging aan te passen en beïnvloedden daarmee het Nederlands. En in Weerman (1993) probeer ik te motiveren hoe het uiteenlopen van de West-Germaanse talen in de basiswoordvolgorde een resultaat moet zijn van 'interference through shift' (overigens zonder deze term te gebruiken). Al deze talen waren zogenaamde OV-talen, alleen het Engels is veranderd naar VO. Dit kon gebeuren omdat ook de samenstelling van de bevolking dramatisch veranderde door de kolonisatie van de Vikingen van 800 tot 1050.

Als taalcontact een rol speelt bij taalverandering, wat zou dan de relatie zijn met het geconstateerde tempoverschil in deflexie? Waarom lijkt de ene taal conservatiever dan de andere? De veronderstellingen in (3) leggen het verband. Ik bespreek ze hieronder achtereenvolgens.

- (3)a. Taalcontact impliceert tweede taalverwerving
  - b. Tweede taalverwerving kan met name het inflectionele systeem corrumperen
  - c. Taalleerders vallen terug op een default bij onduidelijkheid in de input
  - d. De schaal van taalcontact in de geschiedenis van de wording van de betrokken standaardtalen is:
Engels > Nederlands > Duits

De stelling in (3a) hoeft nog nauwelijks toelichting. Of er nu sprake is van 'borrowing' of 'interference through shift', taalcontact brengt een vorm van tweede taalverwerving met zich mee. Doorgaans zijn dat in eerste instantie volwassenen, maar ook tweede taalverwerving door kinderen speelt een rol in taalcontact. Denk aan immigrantenkinderen.

Van jonge eerste taalverwervers weten we dat zij het inflectiesysteem zeer goed en, zo lijkt het, ook razend vroeg verwerven. Wexler (1998) spreekt zelfs van 'inflectiemachines'. Dat neemt niet weg dat er ook onderdelen zijn die een kind meer tijd kosten. Weerman (2002) betoogt, bijvoorbeeld, dat dat geldt voor geslachtskenmerken van Nederlandse nomina (*de-* of *het-*woord) en voor wat je de uitzondering in het systeem van de adjectivale flexie zou kunnen noemen: kinderen zijn ongeveer een jaar of zes, voordat ze (4a) gebruiken in plaats van (4b).

- (4)a. een mooi huis

b. een mooie huis

Het succes van de machinale verwerving van inflectie door kinderen staat haaks op de resultaten van volwassen tweede taalverwerfers. Zij maken andere, en veel meer fouten, vertonen grote verschillen van individu tot individu en ook is het eindresultaat vaak variabel. Blom en Polišenská (2006) laten dat bijvoorbeeld zien voor de verwerving van Nederlandse werkwoordelijke congruentie, Weerman (2002) voor adjectivale inflectie. Vandaar stelling (3b).

Kinderen die een tweede taal verwerven nemen letterlijk een middenpositie in tussen jonge eerste taalverwerfers en volwassen tweede taalverwerfers. Enerzijds lijkt hun ontwikkeling op die van eerste taalverwerfers: ze maken dezelfde fouten en vertonen niet het gevarieerde beeld van volwassenen. Anderzijds lijken zij juist aan de onderdelen van het flexiesysteem die gevoeliger zijn en die wat meer tijd kosten niet toe te komen. Zo blijven zij bijvoorbeeld soms steken in een systeem waarin *de* wordt overgeneraliseerd en waarin uitingen als (4b) persisteren.

Met dit laatste voorbeeld wordt ook (3c) geïllustreerd. Een leerder veronderstelt pas een bepaald inflectioneel kenmerk als daar evidentie voor is. In het Nederlands lijkt de categorie van de *de*-woorden bijvoorbeeld het ongemarkeerde geval, dus daarop zal de leerder terugvallen. Idem voor het systeem van attributieve adjectivale inflectie: daar is de uitgang *-e* de default, dus daarom zal (4b) winnen van (4a). Het meest radicaal is uiteraard veronderstellen dat er helemaal geen inflectie is, maar zolang die optie wordt tegengesproken door de feiten (de input), zal de leerder er zo goedkoop mogelijk van af proberen te komen: hij veronderstelt alleen kenmerken die afgedwongen worden door de feiten die hij in staat is te verwerken. De zojuist gegeven voorbeelden (en er kunnen vele aan worden toegevoegd) laten zien dat dit empirisch correct is. Pinker (1984) betoogt dat deze gang van zaken, waarin een leerder als het ware een inflectioneel systeem stap voor stap opbouwt, ook noodzakelijk is omdat het tegenovergestelde (eerst kenmerken aannemen en dan zoeken naar eventuele evidentie) vastloopt. De leerder is noodgedwongen economisch.

Het zal duidelijk zijn dat met een enkele tweede taalverwerfer een taal niet verandert. Misschien leert die tweede taalverwerfer de doeltaal niet perfect, en laat hij een bepaalde inflectioneel onderscheid achterwege, maar daarmee is dit kenmerk nog niet overgenomen door andere taalgebruikers. Er is uiteraard een zeer substantiële groep tweede taalverwerfers nodig en er is flink wat tijd nodig wil 'interference through shift' kunnen doorwerken. De 'fout' die deze verwerfers maken, moet bovendien in het straatje passen van de grammatica van de doeltaal. Het moet met andere woorden gaan om een fout die het taallerende kind bij wijze van spreken altijd al had willen maken, maar die tot het moment van de verandering voorkomen wordt door de consistente input waarmee het kind wordt geconfronteerd. Alles wat het inflectionele systeem vervuult is wat dat betreft van harte welkom, want de leerder probeert er zo goedkoop mogelijk vanaf te komen. Aan al deze omstandigheden is doorgaans voldaan in creooltalen, waar inflectie dan ook meestal ontbreekt. In talen die al een lange geschiedenis hebben, duurt het wel even voordat de stroom van positieve evidentie voor inflectionele kenmerken doorbroken wordt.

Daarmee komen we bij (3d). De schaal waarop taalcontact heeft plaats gehad verschilt in de geschiedenis van de drie talen. Bedenk daarbij dat we het niet over elk afzonderlijk dialect van deze talen hebben, maar praten over de wording van de standaardtaal. Welnu, zoals al eerder aan de orde kwam, moet het Engels hevig 'interference through shift' hebben ondergaan door de kolonisatie van de Vikingen van de

9e tot de 11e eeuw. Om en nabij 1100 was bijvoorbeeld in streken waar het dialect werd gesproken dat aan de basis ligt van de standaardtaal meer dan 50% van de bevolking afkomstig van de Vikingen. Daarbij vergeleken is de situatie in de Nederlanden minder ingrijpend. Maar ook het westelijke deel hiervan wordt al sinds de middeleeuwen gekenmerkt door een stroom van immigranten. De huidige randstad, waar zoals bekend onze standaardtaal haar wortels heeft, en meer in het bijzonder Amsterdam, is al zeer vroeg een ‘melting pot’. Naar we aan mogen nemen vooral een kwestie van ligging en economie. ‘Economische aardrijkskunde’ dus. Voor discussie en verwijzingen zie het hierboven al genoemde werk van Boyce Hendriks (1998) en Van der Sijs (2004).

Natuurlijk waren er in het gebied waar Duits werd gesproken ook handelscontacten en immigrantenstromen. Maar het is een feit dat de taal die ten grondslag ligt aan de standaardtaal, het Hochdeutsch, juist relatief conservatief en geïsoleerd was. Daarbij speelt ongetwijfeld ook de verhouding tussen spreek- en schrijftaal een rol. Recentelijk bespreekt Weiß (2004) bijvoorbeeld dat de Duitse standaardtaal relatief vroeg, namelijk in de veertiende en vijftiende eeuw, werd afgetapt van de gesproken taal en werd gevormd als een pure schrijftaal, die eigenlijk pas in de loop van de twintigste eeuw echt op grotere schaal als eerste taal werd geleerd door kinderen en daardoor toen terrein won als gesproken taal.

Concluderend stel ik dus dat de schaal van taalcontact is zoals in (3d) en dat deze factor uiteindelijk verantwoordelijk is voor het tempo van deflexie zoals zichtbaar in het Van Haeringen-patroon. Natuurlijk ontbreekt er nog allerlei informatie, maar er lijkt me voldoende basis om omgekeerd dit patroon als een heuristisch middel te gebruiken: stuiten we bij een taalverschijnsel op het Van Haeringen-patroon, met plussen en minnen zoals in (2), dan is er een goede reden om de oorzaak voor het verschijnsel te zoeken in het proces van deflexie, uiteindelijk te herleiden tot taalcontact (en natuurlijk ‘economische aardrijkskunde’). Of het daar ook gevonden kan worden is natuurlijk vers twee.

3. Arbitraire referentie in het Nederlands

Het verschijnsel dat ik nu volgends de zojuist geschetste heuristiek zal onderzoeken is arbitraire referentie. Meer specifiek zal ik het hebben over het pronomen *men*, en het Duitse en Engelse equivalent hiervan – een nogal curieus fenomeen, dat soms wordt ingedeeld bij de persoonlijke voornaamwoorden en soms bij de onbepaalde voornaamwoorden. In de recente literatuur vragen vooral de semantische raadsels waarvoor arbitraire referentie ons stelt de aandacht (zie bijvoorbeeld Malamud 2004 en Cabredo Hofherr 2006). In overeenstemming met de gekozen heuristiek zal ik me vooral richten op de morfosyntactische kant. In deze paragraaf kijk ik naar het Nederlands *men*. Eerst volgen synchrone eigenschappen (in 3.1) en dan volgt de diachronie (in 3.2). In de volgende paragraaf komen het Duits en het Engels aan bod.

3.1 Men *synchron*

Een aantal eigenschappen van *men* worden opgesomd in (5). Ik zal ze achtereenvolgens bespreken.

(5) Eigenschappen van *men*:

- a. De referent is arbitrair
- b. De referent is menselijk
- c. Er kunnen geen bepalingen aan worden toegevoegd
- d. Het kan alleen verschijnen als subject van een finiete zin

- e. Het congrueert met de derde persoon enkelvoud

Dat de referent van *men* arbitrair is (vgl. 5a) kan worden geïllustreerd met de volgende zinnen:

- (6)a. Men leeft maar één keer
- b. Men zegt dat Jan de informatie heeft achtergehouden
- c. Men moet voor zoiets gevraagd worden
- d. Men is gearriveerd
- e. Men lacht

In deze zinnen is de referent van het subject steeds arbitrair in de zin dat er geen directe en specifieke claims worden gemaakt ten aanzien van een bepaalde persoon. Het kan daarom gaan om ‘alle mensen’, zoals in (6a), of een soort wetmatigheid zijn, zoals in (6c), maar dat hoeft niet. In (6b) zal dat bijvoorbeeld zeker niet zo zijn; het zou hier zelfs in de werkelijkheid kunnen gaan om één bepaalde persoon, en de spreker zou dat ook kunnen weten (hij zou het eventueel zélf kunnen zijn), maar er wordt domweg niet direct naar deze agens verwezen. Het pronomens *men* kan agens zijn, zoals in (6a,b,c), maar ook thema, of zo men wil intern argument, zoals in (6c,d). Het ermee congruerende werkwoord kan transitief zijn, intransitief of ‘ergatief’ (zoals in (6d)). Er is wat dit betreft geen restrictie. De spreker kan geïncludeerd zijn, zoals in (6a), maar dat hoeft niet. Voor zover ik zie, correleert deze eigenschap niet met een bepaald type thematisch patroon (zoals bijvoorbeeld geldt voor vergelijkbare constructies in het Italiaans, zie Cinque 1988).

Het is belangrijk om direct vast te stellen dat het gebruik van *men* niet de enige mogelijkheid is om arbitraire referentie uit te drukken. Er zijn verschillende soorten constructies waarmee in finiete zinnen een vergelijkbaar effect kan worden gesorteerd. Voorbeelden die min of meer parallel lopen met die in (6) staan in (7).

- (7)a. Je leeft maar één keer
- a'. We leven maar één keer
- b. Er wordt gezegd dat Jan de informatie heeft achtergehouden
- b'. Iemand zegt dat Jan de informatie heeft achtergehouden
- c. Je moet voor zoiets gevraagd worden
- d. Ze zijn gearriveerd
- e. Er wordt gelachen

In de eerste plaats kan gebruik gemaakt worden van de gewone persoonlijke voornaamwoorden, zoals *je*, *we* en *ze*. Naast een specifieke referentie staan deze pronomina kennelijk ook arbitraire referentie toe. In de tweede plaats kunnen onbepaalde pronomina, zoals *iemand* in (7b'), worden gebruikt en in de derde plaats kan arbitrariteit door het gebruik van de passief mogelijk worden, zoals in (7b) of in de onpersoonlijke passieve constructie van (7e).

Ik voeg hier maar direct een paar opmerkingen aan toe. Het overzicht in (7) is niet bedoeld als volledig. Zo kun je uiteraard het effect van arbitraire referentie ook krijgen door gebruik te maken van niet

gegrammaticaliseerde omschrijvingen van het type *de mens* of *mensen* (*mensen leven maar één keer*). Ook wil ik niet zeggen dat *men* in al deze gevallen letterlijk hetzelfde betekent. Er is niet alleen steeds een duidelijk stilistisch verschil, ook zijn de effecten van wel of niet inclusie van de spreker verschillend. Zo lijkt het me bij *we* moeilijk voorstelbaar dat de spreker niet geïncludeerd is, terwijl dat bij *ze* juist andersom is. Tot slot moet nog opgemerkt worden dat de strategie om gewone, specifieke pronomina (en met name de tweede persoon) ook in te zetten voor arbitraire referentie crosslinguïstisch gezien vaak lijkt voor te komen. Dat betekent niet dat elke vorm van de gewone persoonlijke voornaamwoorden dit gebruik toestaat. Met volle pronomina (de voorbeelden in (7) zijn alle zwak of clitsch) gaat het in het Nederlands niet of uiterst moeizaam. De pronomina in (8) vragen om een specifieke referent.¹

- (8)a. Jij leeft maar één keer
- b. Wij leven maar één keer
- c. Zij zijn gearriveerd

De referent mag dan arbitrair heten, helemaal arbitrair is hij niet. Zoals aangegeven in (5b) moet hij namelijk menselijk zijn. Zin (9a) kan betekenen dat de schepper al het denkbare heeft gemaakt, maar het subject in (9b) kan alleen <+menselijk> zijn. Stenen en dieren zijn hier uitgesloten. En hoewel zowel bezielde als onbezielde zaken genuttigd kunnen worden, en wij geen mensen plegen te eten kan dát alleen bedoeld zijn in (9c).

- (9)a. God scheidt hemel en aarde
- b. Men is geschapen
- c. Men wordt opgegeten

Ook gebruik van pronomina als *we*, *je* en *iemand* impliceert dat de referent menselijk is. Het is evenwel niet zo dat arbitrariteit in het algemeen <+menselijk> impliceert. Niet alleen zou dan het begrip ‘arbitrair’ steeds minder op zijn plaats zijn, het blijkt ook empirisch niet juist. Bij passieven, bijvoorbeeld, is het in ieder geval ruimer. Dat blijkt natuurlijk niet uit de voorbeelden in (7b,e), omdat de agens hier in onze werkelijkheid nou eenmaal menselijk is. In de juiste context kan (10) evenwel net zo goed op dieren als op mensen slaan. In geval van (10a-b), bijvoorbeeld, is een situatie denkbaar waarin je de agens niet ziet, maar waar je je conclusie uit de wel waarneembare feiten trekt. Uit (10c) blijkt dat ook het subject in infinitieve zinnen (aangeduid met PRO) arbitrair kan zijn en dan, in de juiste context, niet per se menselijk hoeft te zijn.

- (10) a. Er wordt gerend
- b. Er is gegeten
- c. Het is noodzakelijk [PRO eten te zoeken]

---

¹ Althans, in het Standaardnederlands. Het valt op dat sommige sprekers (voetballers en hun coaches bijvoorbeeld) tegenwoordig ook de volle vorm gebruiken waar tot nu toe een clitic wordt geprefereerd. Voor deze sprekers kan (8a) dus wel een arbitraire interpretatie hebben.

Dat *men* uitsluitend naar mensen kan verwijzen, sluit direct aan bij zijn etymologische oorsprong. Het pronomen is een grammaticalisatie van het woord *man* met de betekenis ‘mens’.

De eigenschap (5c) wordt geïllustreerd in (11). (11a) laat zien dat pronomina in principe kunnen worden gecombineerd met een relatieve zin. (11b) laat zien dat dit evenwel niet geldt voor *men*. Het lijkt me niet dat dit noodzakelijk voortvloeit uit de betekenis van *men*. Een zin als (11c), die in een bepaalde interpretatie vergelijkbaar zou kunnen zijn met (11b), is immers grammaticaal. Aannemelijker is dat deze eigenschap wordt veroorzaakt doordat *men* zich syntactisch gedraagt als een clitic. Een pronomen als *ze* of *je*, of het nu specifiek of arbitrair wordt gebruikt, kan ook niet gecombineerd worden met een bepaling, zoals (11d) laat zien.

- (11) a. Jij, die daar geweest bent, weet beter
b. *Men, die daar geweest is, weet beter
c. De mens, die daar geweest is, weet beter
d. *Ze, die daar geweest zijn, weten beter

Ik zeg opzettelijk dat *men* syntactisch een clitic is, omdat het in het Nederlands fonologisch juist anders is dan zwakke woorden als *me*, *ze* en *je* et cetera. *Men* wordt immers in de standaardtaal met een volle vocaal uitgesproken (en niet met een sjwa).

De volgende zinnen illustreren dat *men* alleen subject kan zijn van een finiete zin (vgl. 5d). *Men* ontbeert een objectvorm. (12a) is uitgesloten. Dat heeft niets te maken met de thematische rol (thema), want (12b), dezelfde rol maar dan in subjectpositie, is correct. Het heeft ook niets te maken met arbitraire referentie want *je* kan (ook met een arbitraire interpretatie) uitstekend in objectpositie, zoals (12c) demonstreert. Het pronomen *je* kan (ook met een arbitraire interpretatie) subject zijn van een infinitief, zoals in (12d), of subject van een ‘small clause’, zoals in (12e). Ook hier is *men* uitgesloten (vgl. 12f, g). Er is dus inderdaad maar één positie beschikbaar voor *men*, de subjectpositie van een finiete zin.

- (12) a. *Ze kiezen men
b. Men wordt gekozen
c. Ze kiezen je
d. Ze zien je komen
e. Ze beschouwen je vrij
f. *Ze zien men komen
g. *Ze beschouwen men vrij

Tot slot laat (13a) zien dat *men* congrueert met de derde persoon enkelvoud (vgl. 5e), de vorm die verschijnt als een finiet werkwoord ongemarkeerd is voor congruentie, zoals ook bij onpersoonlijke passieven (vgl. 7e), of andere onpersoonlijke constructies. Dat past goed bij een pronomen waarvan de referent arbitrair is. De derde persoon enkelvoud is trouwens ook de vorm die direct past bij de veronderstelde etymologische oorsprong van *men*. Deze (ongemarkeerde ofwel) defaultvorm van de derde persoon enkelvoud heeft ook repercussies voor het erbij behorende bezittelijk voornaamwoord (namelijk mannelijk enkelvoud) en het reflexieve pronomen (*zich*), zoals (13b) laat zien. (13c) laat tenslotte zien dat

bij pronomina die arbitrair gebruikt worden, de congruentieverschijnselen gelijk zijn als bij de specifieke interpretatie (en dat dus niet bijv. de derde persoon tevoorschijn komt).

- (13) a. *Men heeft* (*heb, *hebt, *hebben) mij gevraagd iets te zeggen
b. *Men is* aan *zijn* stand verplicht *zich* in te schrijven
c. *Je bent* aan *je* stand verplicht *je* in te schrijven

Deze derde persoon enkelvoud in de vorm impliceert niet dat de referent niet meervoudig kan zijn; die referent is immers arbitrair. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat reciproque pronomina combineerbaar zijn met *men*, en ook met *je* mits dit arbitrair geïnterpreteerd wordt: zie (14a,b). Hier zien we trouwens een duidelijk verschil tussen pronomina en omschrijvingen van het type *de mens* want die hebben die eigenschap niet. (14c) is uitgesloten; de zin is alleen grammaticaal indien het subject letterlijk meervoudig is (*de mensen zien elkaar in hun spiegel*).

- (14) a. Men ziet elkaar in zijn spiegel
b. Je ziet elkaar in je spiegel
c. *De mens ziet elkaar in zijn spiegel

Samenvattend kan het volgende worden gezegd. *Men* is een pronomen dat uitsluitend een arbitraire interpretatie heeft. Bij deze interpretatie past dat het een aantal bij uitstek niet-specifieke, ongemarkeerde eigenschappen heeft: het is een clitic en geen vol pronomen, het congrueert met de derde persoon enkelvoud (hoewel het als arbitrair woord ook een meervoudige interpretatie kan hebben), het combineert met het mannelijke bezittelijke voornaamwoord en met *zich*. Voor het feit dat *men* <+menselijk> is heb ik echter vooralsnog alleen een historische verklaring kunnen geven (het is een grammaticalisatie van het woord *mens*). Het meest raadselachtig is dat *men* een incompleet paradigma heeft en in tegenstelling tot alle andere pronomina geen objectvorm heeft: er is alleen een vorm voor de subjectpositie in finiete zinnen. Het nettoresultaat is dat *men* ondanks zijn defaulteigenschappen een vreemde eend in de bijt is. Een idee van die bijt geeft het paradigmatische overzicht in (15) (waar cursieve vormen duiden op horizontale en vette op verticale syncretismen).

(15)

Subject	Object	Possessief	Reflexief	Reciproque
Ik	<i>me</i>	<i>me</i>	<i>me</i>	-
<i>Je</i>	<i>je</i>	<i>je</i>	<i>je</i>	elkaar
<i>U</i>	<i>u</i>	<i>u(w)</i>	<i>u/zich</i>	elkaar
<i>Ze</i>	<i>haar</i>	<i>haar</i>	zich	-
Hij	hem	zijn	zich	-
Men	-	zijn	zich	elkaar
<i>Ze</i>	<i>zē</i>	hun	zich	elkaar
<i>Jullie</i>	<i>jullie</i>	<i>jullie</i>	<i>je</i>	elkaar
We	<i>ons</i>	<i>ons</i>	<i>ons</i>	elkaar

Men is het enige pronomen dat uitsluitend arbitrair is. Het parasiteert deels op de derde persoon mannelijk, maar wijkt daar ook cruciaal vanaf, met een eigen subjectvorm en géén objectvorm (en een uit zijn arbitrariteit voortvloeiend reciproque pronomen). Hoewel ik daar in het schema gemakshalve aan voorbij ben gegaan is *men* bovendien het enige pronomen dat syntactisch gezien uitsluitend een clitische vorm heeft, namelijk één die noodzakelijk gecombineerd wordt met een finiete vorm van het werkwoord. In die zin kan *men* worden beschouwd als een soort uitbreiding, een soort aanhangsel, van de verbale inflectie. Hoe dat ook zij, *men* staat er paradigmatisch helemaal alleen voor.

3.2 Men *diachroon*

In de ANS (Haeseryn et al. 1997) wordt opgemerkt dat *men* in het huidige Nederlands voornamelijk behoort tot de formele taal. Dat komt overeen met Duinhoven (1990) en Paardekooper (1991) die beiden betogen dat *men* in het Standaardnederlands terrein verliest. Relicten plegen zich nu eenmaal het langst in de conservatievere, formelere taal op te houden (geheel in overeenstemming met de strekking van paragraaf 2). Gegevens uit diverse corpora ondersteunen de opvatting dat *men* in het Standaardnederlands op zijn retour is.

Ten eerste kan met behulp van de CHILDES-corpora (MacWhinney 1995) onderzocht worden of *men* gebruikt wordt door Nederlands lerende kinderen die in CHILDES zijn opgenomen en of het voorkomt in de tot hen gerichte (gesproken) taal. Uit een speurtocht door de beschikbare corpora blijkt dat dat niet het geval is. We kunnen daaruit concluderen dat *men* niet vroeg geleerd wordt in het Nederlands. Wanneer dan wel (en of het nog door elke Nederlander wordt geleerd) durf ik niet te zeggen. Het oudste Nederlandse kind in CHILDES is 6 (namelijk Laura, zie Van Kampen 1997). *Men* is dus op zijn best een woord van de latere 'schooltaal'. In het perspectief van paragraaf 2 behoort het daarmee niet (meer) tot de harde kern van het Nederlandse pronominale systeem.

Een tweede aanwijzing kunnen we baseren op het corpus van Uit den Boogaart (1975). Aan de hand van de gegevens in dit corpus heb ik de relatieve frequentie berekend van *men* in een aantal bronnen uit 1970 (de relatieve frequentie ontstaat als het aantal voorkomens van *men* wordt gedeeld door het totaal aantal woorden). De gegevens staan in de volgende tabel (opgave van decimalen na de komma).

(16) Relatieve frequentie van *men* in 1970 (gebaseerd op Uit den Boogaart 1975)

Kranten	0011
Romans	0005
Wetenschappelijk	0031
Gesproken academisch	0009
Gesproken niet-academisch	0001

We kunnen uit deze gegevens twee dimensies halen. Ten eerste valt het verschil op tussen gesproken en geschreven Nederlands. En ten tweede het verschil tussen academisch en niet academisch. Geschreven academische taal heeft daarom het hoogste *men*-gehalte. In gesproken niet-academisch is *men* marginaal. Dit komt volledig overeen met onze eerdere bevindingen over de formele status van *men*.

In eerdere stadia van het Nederlands was *men* gewoon en derhalve veel productiever, zoals betoogd wordt door de eerder aangehaalde Duinhoven (1990) en Paardekooper (1991). Hoe gewoon en hoe productief is niet eenvoudig vast te stellen, vooral omdat een vergelijking tussen bijvoorbeeld het Middelnederlands en het Nederlands van nu in termen van frequentie lastig is. We beschikken niet over banden met gesproken Middelnederlands, er waren toen nog geen kranten en geen romans zoals we die nu kennen et cetera. Daar komt nog bij dat er anders gespeld werd (woorden wel of niet aan elkaar) en dat *men* vooral in het Middelnederlands makkelijk clitiseert en opgaat in grotere (geclitiseerde) gehelen. Het volgende kan dan ook niet meer zijn dan een indicatie. Gebruikmakend van de cd-rom Middelnederlands (met daarop het Corpus Gysseling) heb ik fragmenten geselecteerd waarvan ik veronderstel dat ze redelijk dicht bij de gesproken taal hebben gestaan (onder andere omdat de stukken passen in een orale traditie). Ik koos fragmenten uit Esmoreit, Reinaert, Brandaan en Montalbaan. Geclitiseerde gevallen zijn zo goed en zo kwaad als dat ging meegeteld. Ik kwam op een relatieve frequentie van 0024. Inderdaad aanzienlijk hoger dan wat nu in romans, kranten of gesproken Nederlands het geval is. Alleen wetenschappers zitten nog in de middeleeuwen (als ze schrijven).

Er zijn naast kwantitatieve ook kwalitatieve aanwijzingen dat *men* tegenwoordig minder productief is. In (17a) is een Middelnederlands voorbeeld gegeven (uit de Esmoreit). Het is een regieaanwijzing. In modern Nederlands niet ongrammaticaal, maar een frase als (17b) zou nu vermoedelijk toch passender zijn.

- (17) a. Robbrecht hangt men hier
b. Hier wordt Robbrecht opgehangen

Dichter bij huis is het iets eenvoudiger om de achteruitgang van *men* vast te stellen. Klaasse (2005) heeft geprobeerd twee vergelijkbare corpora van digitale (geschreven) teksten samen te stellen met zowel meer beschouwende als letterkundige teksten. Het ene corpus is van het einde van de 19^e eeuw, het andere van het einde van de 20^e eeuw. Berekenen we in deze teksten de relatieve frequentie van *men*, dan blijkt dat *men* in een eeuw tijd in de schrijftaal flink is gemarginaliseerd:

(18) Achteruigang van *men* in de 20^e eeuw (relatieve frequentie op basis van Klaasse 2005)

Eind 19e eeuw	0036
Eind 20e eeuw	0006

De vraag rijst welke constructies winnen als *men* terrein verliest. Ook hiervoor kan het corpus van Klaasse (2005) worden gebruikt. Zoals uiteengezet in paragraaf 3.1 zijn er verschillende wijzen waarop arbitrariteit kan worden uitgedrukt. Om praktische redenen is hier de volgende beperking aangebracht: er wordt alleen gekeken naar subjectpronomina die arbitrair geïnterpreteerd kunnen worden. De vraag is dus wat het aandeel is van *men* tegenover *je*, *we* en *ze* in zinnen waarin het subject arbitrair is. De resultaten worden weergegeven in (19) (gebaseerd op Klaasse 2005).

(19) a. Arbitraire referentie in het Nederlands, eind 19^e eeuw

<i>Men</i>	88 %
<i>Je</i>	0 %
Overig	12 %

b. Arbitraire referentie in het Nederlands, eind 20^e eeuw

<i>Men</i>	17 %
<i>Je</i>	57 %
Other	26 %

Alle slagen om de arm (samenstelling corpus, niet alle soorten arbitraire constructies zijn meegenomen, et cetera) poetsen niet weg dat er kennelijk in de geschreven taal van de 20^e eeuw sprake is van een enorme toename van het gebruik van arbitrair *je*. *Men* verliest, *je* wint terrein. Dat de gesproken taal de geschreven taal (wellicht ver) vooraf is gegaan kan wel voor zeker worden aangenomen. De schrijftaal is nu eenmaal (veel) conservatiever, zoals ook (16) laat zien. In de twintigste eeuw wordt (ook) de afstand tussen de gesproken en geschreven taal kleiner. We mogen daarom wel aannemen dat de verandering (veel) eerder op gang is gekomen in de gesproken taal. Hoe dat precies zit, moet ik nu verder in het midden laten. Van belang is hier dat we een deel van een mogelijk Van Haeringen-patroon hebben gevonden:

(20) *Men* in het Nederlands:

	Nederlands
Heden	±
Verleden	+

4. Arbitraire referentie in het Engels en het Duits

In het Engels en het Duits komt een arbitrair pronomina voor met exact dezelfde etymologie als *men*. Met het Engels zijn we snel klaar omdat het woord *man/men* daar geheel niet meer voorkomt – in overeenstemming met het Van Haeringen-patroon dus, zoals in (21). Los (2002) merkt op dat de Engelse

tegenhanger dezelfde eigenschappen heeft als het Nederlandse *men* (alleen een nominatief, 3^e persoon enkelvoud) en verdwenen is in de vijftiende eeuw.

(21) *Man/men* in het Engels:

	Engels
Heden	–
Verleden	+

Ik zal niet uitweiden over de strategieën die het Engels nu gebruikt om arbitraire referentie uit te drukken, maar een paar opmerkingen die parallel lopen met paragraaf 3.1 kunnen behulpzaam zijn. In de eerste plaats maakt ook het Engels gebruik van de methode om de bestaande specifieke persoonlijke pronomina ook een arbitraire interpretatie te geven. Het pronomina *you* kan bijvoorbeeld als zodanig worden gebruikt. Ten tweede is er ook een woord dat wel wat heeft van *men*, maar er toch cruciaal van verschilt, namelijk *one*. Dit woord wordt als formeel ervaren, en doet in die zin denken aan het Nederlandse *men*. Het heeft echter anders dan *men* een eigen, compleet paradigma, kan ook als object voorkomen en is geen clitic. Vergelijk de zinnen in (22).

- (22) a. One should help one's neighbour
b. One has to shave oneself
c. This reminds one of the war
d. One who has been there knows better

Ten derde moet opgemerkt worden dat *one* pas in het Engels met deze arbitraire interpretatie is verschenen *nadat* het pronomina *man/men* is verdwenen. De twee pronomina zijn dus niet met elkaar in competitie geweest (Los 2002 182-3).

De Duitse tegenhanger van *men*, namelijk *man*, bestaat nog steeds. Ook dit lijkt de eigenschappen te hebben die we hierboven tegenkwamen. Het verschijnt alleen in de nominatief in een finiete zin, combineert met de 3^e persoon enkelvoud, et cetera. Zie voor een overzicht Eisenberg & Klosa (1998) en Zifonun (2001).² Hoewel het Duits net zoals het Nederlands ook andere strategieën heeft om arbitrariteit uit te drukken, waaronder gebruik van specifieke pronomina, is er een belangrijk verschil met het Nederlands. Het Duitse *man* is namelijk nog zeer productief. Er zijn daarvoor verschillende aanwijzingen, die ik achtereenvolgens zal bespreken.

In de eerste plaats kunnen we met behulp van corpora de relatieve frequentie van *man* berekenen op dezelfde wijze zoals we dat in paragraaf 3.2 hebben gedaan voor het Nederlands. Om de vergelijking met het Nederlands te kunnen maken dienen die corpora natuurlijk wel in voldoende mate vergelijkbaar te zijn. Hierboven stelden we vast dat in de jaren zeventig van de vorige eeuw in Nederlandse kranten de relatieve frequentie van *men* 0011 was (vgl. 16). In (23) wordt de relatieve frequentie gegeven van twee Duitse

---

² Hoewel er geen varianten van *man* in een niet-nominatiefpositie kunnen staan, is het, net zoals in het Nederlands, wel mogelijk om op dergelijke posities arbitrariteit uit te drukken; het Duits kan bijvoorbeeld uitwijken naar het pronomina *einer*, met als objectvarianten *einem* en *einen*. Daarmee wordt de mogelijkheid gecreëerd dat deze objectvormen worden geherinterpreteerd als vormen in het paradigma van *man*. Ik kom daarop terug in paragraaf 6.

kranten uit die tijd.

(23) Relatieve frequentie van *man* rond 1970 (gebaseerd op Rosengren 1972-77)

Die Welt	0029
Süddeutsche Zeitung	0033

Dat is dus aanzienlijk hoger dan in het Nederlands. Hoe dit verschil gewaardeerd moet worden, kunnen we beter bepalen met een andere aanwijzing, gebaseerd op het *Wortschatz Lexikon* (<http://wortschatz.uni-leipzig.de>). Hierin worden grote hoeveelheden digitale teksten verzameld van verschillende talen. Voor de woorden in de diverse talen worden, gebaseerd op de meest frequente woorden uit de taal in kwestie (klasse 0), frequentieklassen bepaald. Elke factor levert een nieuwe frequentieklasse op (van woorden die dus minder frequent zijn). Ook hier geldt dat er verschillende haken en ogen zitten aan deze methode (de corpora mogen groot zijn, maar zijn zij werkelijk te vergelijken?), maar het levert wel een aanwijzing op voor de productiviteit van *man* respectievelijk *men*. Om een indruk te geven zijn in (24) niet alleen deze woorden vergeleken, maar heb ik ook gezocht naar woorden uit de andere frequentieklassen, zodat een wat completer beeld ontstaat.

(24) Frequentieklassen in het Duit en het Nederlands (gebaseerd op *Wortschatz Lexikon* (<http://wortschatz.uni-leipzig.de>)).

	Duits	Nederlands
0	der	de
1	den	het
2	das	dat
3	er	die
4	man/ich	ik
5	diese	je
6	du	men

Dat de corpora voldoende vergelijkbaar zijn, wordt ondersteund doordat het pronomen voor de eerste persoon enkelvoud nominatief in beide talen in dezelfde klasse zit (namelijk klasse 4). Anders dan het systeem voor grammaticaal geslacht, of de variatie in (geschreven) clitische varianten lijkt me *ik/ich* in beide talen grammaticaal behoorlijk parallel te lopen. Opvallend is uiteraard dat het Duitse *man* in dezelfde klasse zit als *ich* en derhalve als behoorlijk frequent mag gelden. Het Nederlandse *men* is inderdaad aanzienlijk minder frequent (een verschil van een factor twee).

Een probleem is dat geschreven teksten de werkelijke grammaticale situatie kunnen maskeren. Het kan zijn dat een woord in de geschreven taal veel frequenter is dan in de gesproken taal, zoals we in paragraaf 3.2 gezien hebben voor het Nederlandse *men*. Het kan zijn dat het juist andersom is, zoals vermoedelijk geldt voor arbitrair gebruik van *je* in de negentiende eeuw. Het kan ook zijn dat de frequentie in de schrijftaal min of meer vergelijkbaar is met de gesproken taal. Als we (23) gebruiken om in te schatten wat de werkelijke grammaticale status is van *man* en *men*, is de kans zeer groot dat de positie van *men* wordt overschat. Maar hoe zit het wat dat betreft met het Duits?

Beslissend lijkt me daarom een derde aanwijzing. In CHILDES is ook getranscribeerde gesproken taal opgenomen van Duitse kinderen. In paragraaf 3.2 hebben we gezien dat Nederlandse kinderen geen *men* gebruiken. Een speurtocht in CHILDES maakt al snel duidelijk dat Duitse kinderen al heel vroeg *man* verwerven. Het pronomen is voor het 4^e jaar al frequent aanwezig. Een paar voorbeelden van Simone (Miller 1976) staan in (25).

- (25) a. Essen kann man
 b. Da kann man klettern
 c. Wenn man zu schlafen geht

Waar het Nederlandse *men* dus op zijn best behoort tot laat geleerde ‘schooltaal’ en in die zin niet behoort tot het kernsysteem, kan dat van het Duitse *man* zeker niet worden beweerd. Het Duitse pronomen *man* heeft nog steeds een centrale grammaticale positie.

Daarmee in overeenstemming is ook een vierde en laatste aanwijzing, die meer kwalitatief van aard is. Zifonun (2001) geeft een overzicht hoe *man* in het Duits in allerlei verschillende omstandigheden kan worden gebruikt. Ik heb al eerder gezegd dat gebruik van een *vorm* met een arbitraire interpretatie niet hoeft te betekenen dat de ‘spreker’ niet een zeer specifieke referent in gedachten heeft. In het Nederlands zou in de meeste gevallen die Zifonun bespreekt, zo schat ik in, niet voor *men* gekozen worden. Als de specifieke referent al in het vage gehouden zou worden, zouden andere middelen worden ingezet. De ruimere toepasbaarheid van *man* in het Duits spooft met zijn centralere grammaticale status.

De conclusie is derhalve dat het Duitse *man* nog springlevend is, zodat (26) van toepassing is. Het zal duidelijk zijn dat (26), (21) en (20) samen een Van Haeringen-patroon opleveren.

(26) *Man* in het Duits:

	Duits
Heden	+
Verleden	+

5. Arbitraire referentie en deflexie

Het feit dat zich een Van Haeringen-patroon voordoet, zegt iets over de richting waarin we wel en niet moeten zoeken voor een nadere verklaring. Zo lijkt me dat enkele recentere suggesties niet zo plausibel zijn. Los (2000), bijvoorbeeld, relateert het verdwijnen van het Engelse *man/men* aan het verdwijnen van V2 (‘verb second’) in het Engels. In het Nederlands behoort V2 evenwel nog zonder twijfel tot de harde kern van de grammatica – het wordt vroeg geleerd – maar desalniettemin is het Nederlandse *men* óók op z’n retour, zoals we hebben gezien. Omdat het opvallend is dat twee zo verwante talen dezelfde verandering ondergaan, al is het op een ander moment, ligt een vergelijkbare verklaring in de rede. Dat maakt het verdwijnen van V2 als oorzaak in de verandering van de arbitraire referentie er niet aannemelijker op.

Ook de suggestie dat in het Engels de vormovereenkomst met het meervoud van het nomen *man* – semantisch bovendien verwant – een serieuze rol kan hebben gespeeld, is om een vergelijkbare reden niet erg overtuigend: in het Nederlands is er geen vormovereenkomst met *man* of *mannen*, en in het Duitse enige overeenkomst (in het enkelvoud). Desalniettemin verdween *man/men* in het Engels, marginaliseert *men* in

het Nederlands en is het Duitse *man* nog volop actief.

Verklaringen voor de achteruitgang van *men* in het Nederlands zijn er ook. Duinhoven (1990) veronderstelt dat er een tendens is om subjecten persoonlijker te laten zijn. Wellicht zou hij iets vergelijkbaars willen veronderstellen voor het Engels. Waarom dan het Duits aan deze tendens niet meedoet, is vooralsnog onduidelijk. Los daarvan steunen de in paragraaf 3.1 besproken Nederlandse feiten Duinhovens veronderstelling niet. Er zijn nog steeds allerlei andere arbitraire subjecten. Het gebruik van arbitrair *je* neemt zelfs toe.

Paardekooper (1991), tenslotte, veronderstelt dat Engelse invloed een van de factoren is die het Nederlandse *men* bedreigt. Het Engelse *you* zou het arbitraire gebruik van het Nederlandse *je* stimuleren en daardoor het pronomens *men* wegduwen. Dat er een relatie is met de opkomst van *je* wordt ondersteund door de feiten uit paragraaf 3. Dat er Engelse invloed achter zou zitten lijkt me niet erg waarschijnlijk. Het lijkt te gaan om een verandering 'van onderen', die bovendien vermoedelijk al in gang is gezet voordat de Angelsaksische cultuur zo dominant werd. Maar afgezien daarvan, belangrijker hier is dat de factor 'Engelse invloed' ons uiteraard niet verder helpt bij de verdwijning van *man/men* in het Engels zelf. En we willen, zoals gezegd, graag een verklaring die zicht biedt op de hele constellatie, waarin het Nederlands tussen het Duits en het Engels inzit.

De veranderingen in het Engels en het Nederlands suggereren dat pronomina als *man/men* gevoelig zijn. Waarom zou dat zo zijn? Waarom vertoont hun ontwikkeling het Van Haeringen-patroon? Kan de oorzaak inderdaad gevonden worden in het inflectionele systeem? De bespreking die ik gaf in paragraaf 3.1 wijst precies in die richting. Daar was de conclusie dat *men* een soort aanhangsel was van de finiete, verbale flexie. Het woord *men* is een vreemde eend in de bijt van de pronomina. Het heeft als enig pronomens een in meerdere opzichten incompleet paradigma. In de klasse van de persoonlijke voornaamwoorden is het bovendien het enige dat uitsluitend een arbitraire interpretatie heeft. Uitzonderingen worden opgegeven als een inflectioneel systeem economischer moet. Als de geslachtsmarkering onder druk komt te staan verdwijnt het gemarkeerde *het* en blijft het ongemarkeerde *de* over. Als de adjectivale inflectie van attributieve adjectieven wordt vereenvoudigd verdwijnt de uitzondering *een mooi huis* ten gunste van *een mooie huis*, et cetera. Bij onduidelijkheden in de input vallen taalleerders terug op de default, heette het in paragraaf 2 (3c). Welnu, *men* is niet de goedkoopste manier om arbitrariteit uit te drukken. Het is niet alleen een vreemde eend, we hebben ook gezien dat met verschillende andere constructies een vergelijkbaar effect bereikt kan worden. Net zo goed als een taal natuurlijk ook kan functioneren met maar één geslacht, of een eenvoudiger of zelfs *geen* inflectie op adjectieven.

Als evenwel taallerende kinderen permanent en consistent met het oude inflectionele systeem worden geconfronteerd zullen zij dit gewoon verwerven, hoe gemarkeerd dit ook is. Pas als er een verstoring plaats vindt van deze consistente input, valt de leerder terug op een eenvoudiger systeem. Die verstoring vindt bij uitstek plaats en kan doorwerken naarmate er in de geschiedenis van een taal meer taalcontact is (geweest), zoals beargumenteerd in paragraaf 2. Vandaar dat *man/men* in het Engels het eerst is verdwenen, vandaar dat het Duits *man* heeft kunnen behouden en vandaar de middenpositie van het Nederlands.

Deze benadering voorspelt dat een contacttaal die mede gebaseerd is op het Nederlands zeer waarschijnlijk niet het pronomens *men* zal overnemen. Naarmate een creool ook in allerlei andere verschijnselen drastischer verschilt van het Nederlands gaat de voorspelling weliswaar nog steeds op, maar wordt ze ook meer gratuit. Interessant is daarom het Afrikaans, een contacttaal die anders dan bijvoorbeeld

het Berbice Dutch en het Negerhollands redelijk dichtbij het Nederlands staat (het heeft onder andere de OV-volgorde en zelfs V2 behouden). Hoe wordt in het Afrikaans arbitrariteit uitgedrukt? Uit Donaldson (1993) maak ik op dat de strategie om een specifiek pronomen arbitrair te interpreteren de gewone gang van zaken is (zoals bijvoorbeeld *you* in het Engels en *je* in het Nederlands). De voorspelling komt dus uit.

Interessant is dat we op basis van Donaldsons beschrijving op kunnen maken dat de geschiedenis zich ten dele lijkt te herhalen. Er is namelijk ook een woordje als *'n mens* of *mens* in gebruik, dat uiteraard direct doet denken aan de etymologie van *men*. Dit woord kan evenwel niet gebruikt worden om terug te verwijzen naar dezelfde arbitraire referent. Het subject in de tweede zin van (27a) moet daarom *hy* zijn (uiteraard in arbitraire interpretatie). Dat duidt erop dat (*'n*) *mens* (nog) niet volledig is gepronominiseerd, hoewel het gebruik van het bezittelijk voornaamwoord *jou* in het eerste conjunct, uiteraard ook arbitrair geïnterpreteerd en gebonden door het subject, daar weer wél op wijst. Het in dit verband belangrijkste feit is evenwel dat dit woord, pronomen of niet, wel een compleet paradigma heeft in die zin dat het wél in objectpositie kan verschijnen, zoals wordt geïllustreerd in (27b). Het is dus cruciaal anders dan *men* (zoals het in (27a) ook in anders is doordat het een tweede persoon (*jou*) bindt) .

- (27) a. In die Kruger-wildtuin moet 'n mens nooit uit jou kar klim nie en jy moet voor sonsondergang een van die kampe bereik (Donaldson 1993: 140)
'In het Kruger Wilpark moet je nooit uit je auto klimmen en je moet voor zonsondergang zonsondergang een van de kampen bereiken'
- b. Niemand was bang niet, al het dit mens bly bedreig (idem)
'Niemand was bang, hoewel dit je bleef bedreigen'

Hoe succesvol onze heuristiek tot nu toe ook mag lijken, er ontbreekt nog wel een belangrijke schakel. Immers, wie beweert dat een bepaald verschijnsel verdwijnt omdat het gemarkeerd is (daar komt tenslotte mijn stelling op neer), moet de vraag beantwoorden waarom dat verschijnsel dan überhaupt ooit is verschenen. Was het allemaal niet veel eenvoudiger geweest als *men* nooit ontstaan was? Deze vragen zal ik in het tweede deel van deze paragraaf proberen te beantwoorden. Het lijkt op het eerste gezicht een contradictie maar ik zal betogen dat deflexie, verantwoordelijk voor het verdwijnen van *men*, ook verantwoordelijk is voor het ontstaan van dit pronomen.

Hoewel we dan spreken over de periode vóór de stadia die we met bronnen goed kunnen documenteren, wordt aangenomen dat de Germaanse talen ooit zogenaamde *pro drop*-talen waren, zoals bijvoorbeeld het Latijn, het Italiaans en het Oudfrans. Het verschijnsel is nog redelijk goed observeerbaar in het Oudengels en het Oudhoogduits (zie resp. Van Gelderen 2000 en Axel 2005). In *pro drop*-talen wordt/werd het subject zichtbaar door middel van de inflectie (de markering voor persoon en getal) op het werkwoord. Generaliserend gesproken wordt in dit type talen een persoonlijk voornaamwoord niet door een woord uitgedrukt, tenzij nadruk vereist is. Wat weten we van arbitraire referentie in *pro drop*-talen? Alweer generaliserend gesproken (op basis van Ackema et al. 2006 en vooral Cabredo Hofherr 2006) het volgende: in een *pro drop*-taal is het arbitraire subject *nooit* lexicaal. Er is dus geen woord als *men* (zoals er in een *pro drop*-taal ook nooit een subjectpronomen is in zinnen als *het regent*). Als we bedenken dat in een *pro drop*-taal pronomina alleen verschijnen als ze benadrukt worden en arbitraire referentie juist om een default vraagt (vgl. ook het clitische karakter van *men*) is dat niet zo vreemd. Dat het werkwoord in dit geval de

derde persoon is, ligt ook in de lijn van de verwachting. Ook dat is immers bij uitstek een default. Er is hier overigens wel enige variatie tussen enkelvoud en meervoud.

Hoewel van *pro drop* in de huidige Germaanse talen weinig meer over is, zijn er nog sporen waarneembaar in het IJslands, de Germaanse taal met de meeste inflectie (en de meest geïsoleerde geschiedenis!). Tot die sporen van *pro drop* behoort ook (28) (beschreven door Cabredo Hofherr 2006, die zich baseert op Sigurdsson 1989, 1990).

- (28) Eg vissi ekki að aetti að fara svona oft til Graenland
I wist niet dat moest (3^e pers.) gaan zo vaak naar Groenland
'Ik wist niet dat men zo vaak naar Groenland moest gaan'

In deze zin wordt het arbitraire subject niet gelexicaliseerd en verschijnt het werkwoord in de ingebedde zin in de derde persoon enkelvoud. Sporen van arbitraire *pro drop* zijn ook zichtbaar in de geschiedenis van het Duits, zoals Axel (2005) laat zien.

Stel dat het systeem om het subject zichtbaar te maken door middel van de persoons- en getalsmarkering op het werkwoord onder druk komt te staan. Hoe moet dan de constructie waarmee arbitraire referentie wordt uitgedrukt versterkt worden? Er moet een woord worden gevonden voor de subjectpositie dat zo goed mogelijk aansluit bij de semantiek en de syntaxis van de bestaande constructie die in de input van de taalgebruiker nog volop aanwezig is. Het woord moet, anders gezegd, het effect van arbitrariteit niet, of zo min mogelijk, teniet doen en moet congrueren met de derde persoon. Dat is precies de context waarin *men* kan verschijnen. Zo volgen de derde persoon enkelvoud waarmee *men* congrueert, maar ook de etymologie van *men* (gerelateerd aan *mens*) en daarmee samenhangende restrictie <+menselijk> passen geheel in dit scenario.³

Het belangrijkste is echter dat dit scenario ook verklaart waarom *men* zo'n vreemde eend is. Waarom is er juist dit pronomen voor arbitraire referentie? Waarom heeft het geen objectvorm? Waarom kan het alleen verschijnen in finiete zinnen? Het antwoord is steeds hetzelfde: *men* blijkt nodig waar er vroeger *pro drop* was. Alleen in finiete zinnen is er *pro drop* en alleen in subjectpositie. De asymmetrie bij *men* is een rechtstreeks gevolg van het feit dat *pro drop* asymmetrisch is: het zijn de Germaanse subjecten van finiete zinnen die gedropt konden worden en geïnterpreteerd konden worden dankzij de inflectie op het werkwoord. Bij de andere persoonlijke voornaamwoorden zit het anders: daarvan bestonden al gelexicaliseerde varianten voor de subjectvorm (voor nadruk) en voor de objectvorm. Het defaultkarakter van arbitrariteit stond nu juist geen lexicale variant toe in het *pro drop*-stadium.

Het blijft speculeren hoe in het Germaanse *pro drop*-stadium arbitrariteit voor interne argumenten werd uitgedrukt, maar het overzicht in paragraaf 2 geeft aan dat er verschillende kandidaten zijn. Zo zou bijvoorbeeld met een passieve vorm het object subject kunnen worden zodat precies dezelfde defaultconstructie gebruikt kon worden. Mogelijk werd in zulke gevallen ook de strategie ingezet waarin

---

³ Op het eerste gezicht geldt dit niet voor de omstandigheid waarin arbitrariteit in het *pro drop*-stadium wordt uitgedrukt met de derde persoon meervoud. Maar wat blijkt? In de oudere stadia van het Duits, Engels en het Nederlands treffen we ook voorbeelden aan waarin *man/men* congrueert met een derde persoon meervoud (zie o.a. Van Gelderen 1997 en Stoett 1923 voor enige discussie). Hoewel de variatie tussen enkelvoud en meervoud niet goed wordt begrepen, is deze variatie dus niet in strijd met het geschetste scenario. *Man/men* kon kennelijk ook te hulp komen bij een werkwoord in de derde persoon meervoud.

een specifiek pronomen arbitrair wordt geïnterpreteerd, of een combinatie hiervan.

Het is goed nog even expliciet stil te staan bij de vraag waarom na het verzwakken van het *pro drop*-systeem niet *direct* gekozen is voor het systeem van arbitrariteit dat nu in het Engels en het Afrikaans, maar ook meer en meer in het Nederlands functioneert. Waarom is die merkwaardige tussenstap met een woord als *men* nodig? Als we opnieuw mochten beginnen en we ontwerpen een taal die geen *pro drop* heeft, dan zou inderdaad een woord als *men* met zijn asymmetrische paradigma, niet te voorschijn komen. De kwestie is dat er in de geschiedenis van een taal nu eenmaal niet zomaar opnieuw begonnen kan worden. Het is niet zo dat een *pro drop*-systeem van de ene op de andere dag geheel is verdwenen. Anders gezegd, een taalgebruiker heeft te maken met een bestaand taalaanbod en moet daar zo goed en zo kwaad als het gaat zoveel mogelijk bij aansluiten. Frequente positieve evidentie kan niet worden genegeerd. Om die reden kunnen ook allerlei relicten lang in een taal blijven bestaan, en soms zelfs geherïnterpreteerd worden en een nieuw leven krijgen (vgl. bijvoorbeeld de genitief in het Nederlands, Weerman & De Wit 1998). De constructie met *men* is een geslaagde poging om zoveel mogelijk aan te sluiten bij het *pro drop*-systeem voor arbitrariteit. De constructie met de derde persoon enkelvoud werd gebruikt voor arbitraire referentie en deze wordt nu ondersteund door een woord dat functioneert als expliciet subject dat de betekenis en de congruentie (zoveel mogelijk) in stand houdt. Het is als bij een verbouwing van een huis dat ondertussen steeds bewoonbaar moet blijven. Het huis geheel afbreken en opnieuw beginnen gaat niet. Om een andere vergelijking te gebruiken: het pronomen *men* doet denken aan de duim van de panda (Gould 1980). Deze merkwaardige extra vinger is in Goulds visie ontstaan uit een polsbotje onder invloed van de omstandigheden. Geen vondst van de tekentafel, maar wel een werkend geheel.

Het is in mijn visie dus geen te negeren toeval dat *men* geen objectvorm heeft en alleen in finiete zinnen kan verschijnen. Het feit dat we deze eigenschap ook zien in het Duits en het Engels ondersteunt dat. Sterker, we verwachten dat een min of meer vergelijkbare geschiedenis in een andere talenfamilie een vergelijkbaar resultaat kent. Het Frans is een goed voorbeeld. Zoals hiervoor al gezegd, was het Frans een *pro drop*-taal; het verloor deze eigenschap en het kent inderdaad een pronomen voor arbitrariteit met dezelfde eigenschappen als *men*, namelijk *on*. Het heeft dezelfde etymologie als *men*, en net zoals *men* kan het alleen op de subjectpositie van een finiete zin verschijnen:

- (29) a. On ne voit pas de gens
b. *Les gens ne voient pas on/les gens n' on voit pas

Nog sterker, we verwachten op basis van onze Germaanse kennis dat dit arbitraire *on* niet stabiel is. Ook dat blijkt correct. Het is onderdeel van een verandering waarin *on* geherïnterpreteerd wordt als specifiek pronomen, namelijk van de eerste persoon meervoud (zie Conveney 2000)!

6. Slot

Ik heb betoogd dat de status van het arbitraire pronomen *man/men* in de West-Germaanse talen bepaald is door eigenschappen van het inflectionele systeem. Een belangrijke aanwijzing daarvoor is dat dit woord het Van Haeringen-patroon vertoont. In de diachrone geschiedenis in het Engels, het Nederlands en het Duits gedraagt *man/men* zich zoals andere inflectionele kenmerken in deze talen. Dat wil zeggen, *men* verdwijnt het eerst in het Engels, het Duits is het conservatiefst en het Nederlands zit ertussenin. Dit deflexiepatroon

moet uiteindelijk te herleiden zijn tot de mate waarin in de wording van deze talen taalcontact een rol heeft gespeeld, zo heb ik gesuggereerd.

De heuristiek van het Van Haeringen-patroon lijkt me in dit geval succesvol, want inderdaad hebben we vast kunnen stellen dat *man/men* een vreemde eend is in de bijt van het (pronominale) inflectionele systeem. Ondanks defaulteigenschappen die goed sporen met het idee dat voor arbitraire referentie alle specificiteit wordt gemeden, vertoont het gemarkeerde eigenschappen. Het is het enige pronomen dat uitsluitend arbitrair is en het vertoont een incompleet paradigma. Daarom is het vatbaar voor verandering.

Ik heb bovendien betoogd dat de gemarkeerde eigenschappen voortvloeien uit een eerder *pro drop*-stadium, waar überhaupt geen arbitrair pronomen was. Toen *pro drop* onder druk kwam te staan door veranderingen in het verbale inflectionele systeem, ontstond het pronomen *man/men* om de oude, bestaande arbitraire constructie te ondersteunen.

De notie 'economie' heeft zodoende op verschillende manieren een rol gespeeld. In het eerste deel van dit artikel heb ik immers niet alleen gesuggereerd dat taalcontact leidt tot deflexie, maar dat uiteindelijk geografische en economische factoren ervoor verantwoordelijk zijn dat de mate van taalcontact in de drie besproken talen verschillend is. Ik laat deze naar ik meen Marxistische redenering verder maar even liggen (deze stroming is geloof ik niet in de mode) en beperk me verder tot taalkundige economie. Ik heb gebruik gemaakt van de stelling dat de taalleerder er het zo economisch mogelijk vanaf probeert te brengen. Hij maakt geen onderscheidingen die niet strikt nodig zijn. Daarnaast hebben we gezien dat arbitraire referentie door haar aard gebruik wil maken van economische middelen, omdat nu juist de referent niet nader gespecificeerd wordt. Arbitraire referentie parasiteert op een ander systeem (bijvoorbeeld de specifieke pronomina) of het maakt gebruik van defaultmiddelen: juist geen pronomen gebruiken (zoals in *pro drop*-talen kan), of eventueel een clitic gebruiken in plaats van een sterk pronomen, of gebruikmaken van de derde persoon enkelvoud. Welke economische keuze uiteindelijk gemaakt wordt, hangt af van de omstandigheden. De allergeoedkoopste oplossing is niet altijd geschikt om de bestaande feiten te verantwoorden. Het voor deze omstandigheden meest economische alternatief wint.

Ter afsluiting verdienen een paar kwesties nog enige discussie. In de eerste plaats moet opgemerkt worden dat de oplossing om het pronomen te marginaliseren en te laten verdwijnen logischerwijs niet de enige manier is om gemarkeerdheden op te ruimen. Er zijn in theorie verschillende andere opties. Zo zou je je kunnen voorstellen dat op een of andere wijze het incomplete paradigma compleet wordt gemaakt. In theorie zou dat kunnen door hetzelfde pronomen op objectpositie te gebruiken ofwel door een ander pronomen dit gat te laten vullen (bijvoorbeeld *je*). Er zijn aanwijzingen dat deze laatste mogelijkheid een rol speelt in het Duits. Hierboven (in voetnoot 2) kwam aan de orde dat het Duits het onbepaalde woord *einer* als arbitrair pronomen in kan zetten; dat geldt ook voor de accusatief- en de datiefvorm van dit woord (vgl. Eisenberg en Klosa (1998: 353-357):

- (30) a. Was soll einer dazu schon sagen!
b. Je älter man wird, umso rätzelhafter wird einem das Leben
d. Sie lassen einen auch nie in Ruhe

Het woord *einer* moet in (30a) in zijn arbitraire betekenis concurreren met *man*. Die concurrentie bestaat uiteraard niet in (30b-c): daar kan op de plek van respectievelijk *einem* en *einen* nooit een vorm van *man*

verschijnen. In theorie kunnen de vormen *einem* en *einen* worden geherinterpreteerd als vormen die thuishoren in het paradigma van *man* zodat deze vorm daarmee minder uitzonderlijk en dus minder vatbaar voor verlies wordt. Omdat sprekers in zinnen als (30a), zo is mijn indruk, de voorkeur geven aan *man* boven *einer* (en *man* daar dus zou kunnen winnen), is deze mogelijkheid niet denkbeeldig. Het Friese *men* zou om een vergelijkbare reden ook nog steviger in het zadel kunnen zitten. Hier zouden de objectvorm *jim* (die ook als reflexief gebruikt kan worden) en de possessief *jins* als aparte arbitraire vormen in het paradigma van *men* kunnen worden beschouwd (vgl. Tamminga 1963).⁴

Een andere optie is om het arbitraire pronomen ook een specifieke interpretatie te geven en het daarmee in een regulier paradigma te plaatsen. Deze richting lijkt het Frans te hebben gekozen, waar *on* is gaan concurreren met *nous*. Verder onderzoek zou uit moeten wijzen in welke mate deze opties ook daadwerkelijk voorkomen. De vervolgvraag is waarom het Frans de ene optie kiest en andere talen de andere. Deze keuze kan opnieuw (mede) bepaald worden door deflexie. Gebruik van *on* heeft in het Frans bijvoorbeeld een groot voordeel boven de vorm *nous*: Met *on* in plaats van *nous* wordt namelijk de variatie in het congruerende werkwoordelijke paradigma gereduceerd – *nous voyons* versus *on voit* – zodat (in de ongemarkeerde gevallen in de uitspraak) alle Franse werkwoordelijke vormen gelijk zijn behalve de tweede persoon meervoud (*vous voyez*).

Een andere vraag betreft de relatie tussen deflexie en taalcontact. Ik heb gesteld dat deflexie te herleiden is tot taalcontact. De redenering was dat taalcontact leidt tot deflexie en dat deflexie het geïsoleerde karakter van *men* bedreigt. Voor de redenering in dit artikel maakt het niets uit, maar het is natuurlijk denkbaar dat de notie ‘deflexie’ eigenlijk alleen een bijverschijnsel is en een vage aanduiding blijkt van een cluster van verschijnselen die in min of meer pretheoretische zin verwant lijken, maar eigenlijk alleen delen dat ze door taalcontact worden getriggerd. In ieder geval weten we al dat taalcontact, meer speciaal ‘interference through shift’ tot meer kan leiden dan alleen deflexie. Het verlies van V2 in het Engels, de verandering van OV naar VO in deze taal, op het eerste gezicht niets van doen met deflexie, worden ook geclaimd als te zijn getriggerd door de dramatische hoeveelheid taalcontact in de geschiedenis van het Engels. Over de relatie tussen deflexie en taalcontact kunnen we alleen preciezer worden als we meer weten over verschillende soorten van taalverwerving: kinderen die hun moedertaal leren, kinderen die een tweede taal leren, de wijze waarop volwassenen op latere leeftijd hun taal aanpassen, de verwerving door volwassenen van een tweede taal (of een ander dialect). En natuurlijk is er daarnaast ook meer historische informatie gewenst over hoe taalcontact verlopen zou kunnen zijn.

Keren we tenslotte terug naar Van Haeringens vergelijking van het Nederlands met het Duits en het Engels. In modern comparatief theoretisch onderzoek wordt even makkelijk het Nederlands vergeleken met het Chinees en het Warlpiri. Typologen zullen vandaag de dag hun schouders ophalen bij een synchrone vergelijking van drie nauw gerelateerde talen. Volgens mij heeft een onderneming als die van Van Haeringen uit 1956 toch nog steeds zin. Niet als we uitsluitend synchroon te werk gaan. Dan is een vergelijking met het Chinees en het Warlpiri net zo legitiem. De diachrone ontwikkeling van nauw verwante talen in verschillende richting en in verschillende tempo kan ons evenwel op het spoor zetten van wat achter het taalsysteem zit op een manier die niet mogelijk is in strikt comparatief of typologisch

---

⁴ Dit doet de vraag rijzen of er in het Nederlands niet een vergelijkbaar steunpunt is, of is geweest, voor *men*. Inderdaad kon het onbepaalde voornaamwoord *een* of *eener* ‘iemand’ ook arbitrair worden geïnterpreteerd. Deze vorm had ook objectvarianten (vgl. bijv. Stoett 1923: 52). Het onbepaalde voornaamwoord *een* is evenwel met objectvarianten en al uit de standaardtaal verdwenen.

onderzoek. Zulk diachroon onderzoek is nu, vijftig jaar later, goed mogelijk door de enorme vooruitgang die geboekt is in verschillende subdisciplines van de taalkunde. Willen we in letterlijke zin inhoud geven aan Van Haeringens stelling dat het Nederlands tussen het Duits en het Engels zit dan zullen we zelfs over de grenzen van onze discipline heen moeten gaan.

Bibliografie

- Ackema, P., P. Brandt, M. Schoorlemmer en F. Weerman (2006, te verschijnen). 'Agreement and the expression of arguments', in: P. Ackema, P. Brandt, M. Schoorlemmer en F. Weerman (red.), *Agreement and arguments*. Oxford University Press.
- Arends, J., P. Muysken, N. Smith N (red.) (1995). *Pidgins and creoles: an Introduction*. Amsterdam: John Benjamins.
- Axel, K. (2005). 'Null subjects and verb placement in Old High German', in: S. Kepser & M. Reis (red.), *Linguistic Evidence. Empirical, Theoretical and Computational Perspectives*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 27-48.
- Boyce Hendriks, J. (1998). *Immigration and linguistic change: a socio-historical linguistic study of the effect of German and southern Dutch immigration on the development of the northern Dutch vernacular in 16th / 17th century Holland*. Ph.D. dissertatie, University of Wisconsin.
- Blom, E. en D. Polisenká (2006). 'Verbal inflection and verbal placement in first and second language acquisition', in: M. Vliegen (red.). *Linguistik International 16, Variation in Sprachtheorie und Sprachenerwerb; Akten des 39. Linguistischen Kolloquiums in Amsterdam 2004*. Amsterdam: Lang, 1-10.
- Cabredo Hofherr, P. (2006, to appear). "'Arbitrary" pro and the theory of pro-drop', in P. Ackema et al. (eds.), *Agreement and Arguments*. Oxford University Press.
- Cinque, G. (1988), 'On *si* constructions and the theory of *arb*'. In: *Linguistic Inquiry* 19, 521-582.
- Conveney, A. (2000), 'Vestiges of *nous* and the 1st person plural verb in informal spoken French'. In: *Language Sciences* 22, 447-481.
- Coetsem, F. van (1988). *Loan phonology and the two transfer types in language contact*. Dordrecht: Foris Publications.
- Donaldson, B. (1993). *A Grammar of Afrikaans*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Duinhoven, A.M. (1990). 'Verdwijnt men?', in: J.B. den Besten, A.M. Duinhoven en J.P.A. Stroop (red.), *Vragende wijs: vragen over tekst, taal en taalgeschiedenis. Bundel aangeboden aan Leopold Peeters bij zijn afscheid als Hoogleraar Historische Taalkunde van het Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi. p. 70-80.
- Eisenberg, P. & A. Klosa (1998). *Duden: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim: Dudenverlag.
- Gelderens, E. van (1997). *Verbal Agreement and the Grammar behind its Breakdown; Minimalist Feature Checking*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Gelderens, E. van (2000). *A History of English Reflexive Pronouns; Person, Self and Interpretability*. Amsterdam etc.: John Benjamins.
- Gould, S. (1980). *The Panda's thumb; More Reflections in Natural History*. New York: Norton.
- Gysseling, M. (red.) (1981). *Corpus van Middelnederlandse teksten*. 's-Gravenhage: M. Nijhoff.
- Haeringens, C.B. van (1956). *Nederlands tussen Duits en Engels*. Den Haag: Servire.
- Haeringens, C. B. van (1979). *Grammarie. Keur uit het werk van zijn hoogleraarstijd*. Utrecht: HES Publishers.

- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen, Martinus Nijhoff.
- Kampen, N. J. (1997). *First Steps in Wh-movement*. Delft: Eburon.
- Klaasse, B. (2005). *Spreek voor jezelf; veranderingen in het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden met een algemene referentie in het Nederlands in taalvergelijkend perspectief*. Doctoraalscriptie, Universiteit van Amsterdam.
- Kroch, A. en A. Taylor (1997). 'Verb movement in Old and Middle English: dialect variation and language contact', in: A. van Kemenade en N. Vincent (red.), *Parameters of morphosyntactic change*. Cambridge University Press, p.297-325.
- Los, B. (2002). 'The loss of the indefinite pronoun *man*; syntactic change and information structure', in: T. Fanego et al. (eds.), *English Historical Syntax and Morphology*. Amsterdam: Philadelphia, p.181-202.
- MacWhinney, B. (1995). *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Malamud, S. (2004). 'Arbitrariness: a definite account', in: G. Garding and M. Tsujimura (red.), *WCCFL 23 Proceedings*. Somerville, MA: Cascadia Press.
- Miller, M. (1976). *Zur Logik der Frühkindlichen Sprachentwicklung: Empirische Untersuchungen und Theoriediskussion*. Stuttgart: Klett.
- Paardekooper, P.C. (1991), 'Van taal naar tekst, van /mən/ naar /men/'. In: *Taal en Tongval* 43, 69-96.
- Pinker, S. (1984). *Language learnability and language development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Rosengren, I. (1972/77). *Ein Frequenzwörterbuch der deutschen Zeitungssprache*. Bd. 1,2. Lund: Gleerup.
- Sigurðsson, H. (1989). *Verbal Syntax and Case in Icelandic*. Ph.D. dissertatie, University of Lund..
- Sigurðsson, H. (1990). 'V1 Declaratives and Verb Raising in Icelandic', in J. Maling and A Zaenen (eds.), *Modern Icelandic Syntax. Syntax and Semantics*. Vol 24, New York: Academic Press, 41-69.
- Sijs, N. van der (2004). *Taal als mensenwerk: het ontstaan van het ABN*. Den Haag: Sdu.
- Stoet, F.A. (1923). *Middelnederlandsche spraakkunst: syntaxis*. Den Haag: Nijhoff.
- Uit den Boogaart, P. C. (1975). *Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands*. Utrecht: Oosthoek, Scheltema & Holkema.
- Tamminga, D.A. (1963). 'Us skelve 'men'-doarren', in: *Op 'e taelbelling* I. Bolsward: Osinga, 81-87.
- Thomason, S. & T. Kaufman (1988). *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Weerman, F. (1993), 'The diachronic consequences of first and second language acquisition: the change from OV to VO'. In: *Linguistics* 31, 903-931.
- Weerman, F. en P. de Wit (1998), De ondergang van de genitief. In: *Nederlandse taalkunde* 3, 18-46.
- Weerman, F. (2002). *Dynamiek in taal en de explosie van de neerlandistiek*. Amsterdam, Vossiuspers UvA, 2002.
- Weiß, H. (2004), 'A question of relevance; some remarks on standard languages'. In: *Studies in Language* 28, 648-674.
- Wexler, K. (1998), 'Very early parameter setting and the unique checking constraint: A new explanation of the optional infinitive stage'. In: *Lingua*, 106, 23-79.
- Wortschatz Lexikon* (<http://wortschatz.uni-leipzig.de>).
- Zifonun, G. (2001), "'Man lebt nur einmal.'" Morphosyntax und Semantik des Pronomens *man*'. In: *Deutsche Sprache* 28. 232-253.